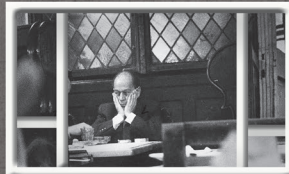

EPIZÓDOK A TITKOK HÁZÁBÓL

A POLITIKAI RENDŐRSÉG
MINDENNAPJAI 1956 UTÁN

ÁBTL - KRONOSZ

Epizódok a titkok házából

A politikai rendőrség mindennapjai 1956 után

EPIZÓDOK A TITKOK HÁZÁBÓL

A POLITIKAI RENDŐRSÉG MINDENNAPJAI 1956 UTÁN

SZERKESZTETTE:

OKVÁTH IMRE ÉS PALASIK MÁRIA

ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA
KRONOSZ KIADÓ

BUDAPEST–PÉCS

2017

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó és az Állambiztonsági
Szolgálatok Történeti Levéltára gondozásában
2017-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása
pdf ISBN 978 6156 027 57 3

Kiadja
az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
és a Kronosz Kiadó

Felelős kiadó
az ÁBTL főigazgatója és a Kronosz Kiadó ügyvezetője

A borítón szereplő képek az ÁBTL dokumentumaiból származnak.

© Szerzők
© Szerkesztő
© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
© Kronosz Kiadó

Tartalom

GYARMATI GYÖRGY	
A titok háza – és környéke (Előszó)	7
BORVENDÉG ZSUZSANNA	
Egy levéllenőr kalandja az amerikai hírszerzéssel. Hollósi Péter államvédelmi alezredes disszidálásának és hazaszökésének története	13
CSERÉNYI–ZSITNYÁNYI ILDIKÓ	
Hálókocsi-kalauzok. „Legalizált” csempészet a közlekedési elhárításnál	29
KÖBEL SZILVIA	
A „fennálló rend” elleni bűncselekmények vizsgálata a nyolcvanas években	51
KRAHULCSÁN ZSOLT	
Az IBUSZ vezérigazgató-helyettesének esete a magyar kémelhárítással. Marton János ügye	69
MÜLLER ROLF	
Helykeresés. Fedett objektumok, fedővállalatok	115
OKVÁTH IMRE	
A katonai elhárítás és a nyugati katonai attasék játszmái	137

TARTALOM

PALASIK MÁRIA

- A szolgálati helyéről eltűnt hírszerző.
Az USA-ban politikai menedékjogért folyamodó
Szabó László története 159

PAPP ISTVÁN

- A szövetkezeti kocsmá és a nőtanács irodája,
avagy találkozási lakások Csorváson:
állambiztonsági mikrotörténet 205

SLACHTA KRISZTINA

- „Rokonlátogatók”. A magyarországi német nemzetiség
kapcsolatainak állambiztonsági ellenőrzése
a Kádár-korszakban 253

TAKÁCS TIBOR

- Haverok, bulik, hazugságok. Csere Lajos őrnagy útja
az elbocsátásig 279

GYARMATI GYÖRGY

A titok háza – és környéke

(Előszó)

A titok végigkíséri életünket. Unokáim bimbózó értelmének kedvenc tündérhősei Lotti és Helen, a „titok klub” ceremóniamesterei. (Beck Anna könyve.)

Magamnak is kedvenc kiskamasz olvasmánya volt Frances H. Burnett múlt század eleji – posztromantikus – *Titkos kertje*. Akkor még nem mondták ökoregénynek. Én sem a „természetgyógyászati” mondanóra figyeltem. A homeopáták elődkereső buzgalma is csak mostanában kezdi átértelmezni a szerzőt (európai) matriarchájukként. Képzavarral élve, nagyon kilóg a „célközönség-keresés” korosztály-le szállításának üzleti lólába. De hát a szegény homeopata is vízzel főz: a kolostorok fűvészkertjeinek évezredes tradíciójáról nem született „csíkos-pettyes” kamaszhistória. Szólni kellene nekik: Fekete István – „laikus testvérként” – egyvégtében az ő rétvüket kaszálta a múlt században.

De a hitoktatásban részesültek sem maradtak ki a „titkok házában” zajló beavatási ceremóniákból. Az ószövetségi Eszter könyvéről korábban már szóltam.¹ Az Újszövetség lapjain Pál Apostol és Timóteus Tesszaloníkiekhez írt levelei járják körül a titok kétarcú misztériumát. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek kiáradásának felfedése jelenti a hitbéli titok közösségébe való befogadást, ami egyúttal védőoltás: rezisztenssé tesz „a bálványok [...], a sátán [...] és a gonoszság titka” ellenében. Ám ez utóbbi – a gonoszság titka – mintha időről időre legyűrte volna

¹ Gyarmati György: Előbeszéd a fürkészlet múltját megidéző konferenciához. In Katona Csaba (szerk.): *Kémekek, ügynökök, besúgók – az ókortól Mata Hariig*. Mediawave Alapítvány–MNL Vas Megyei Levéltára, Szombathely, 2014. 7–10.

a megigazolást kínáló keresztény életparancsot. Nem csak a poszt-kereszténység felé masírozó – „újbarbárság korának” is elkeresztelt – múlt században lettünk parancsszegők.

A titok profán aktorai, operátorai, rendszergazdái inkább bagatellizálni igyekeznek az ezotériát. Az – úgymond a közhiedelemmel ellentétben – korántsem extrémítás, a társadalom köznapi működésének, üzemeltetésének evidens tartozéka. Nem mondják azt, hogy nincs, csupán, nembeli lényegére praktikusán tekintve igyekeznek ködösíteni: a titkot éppen napvilágra kerülése semmisíti meg, hiszen abban a pillanatban hal meg, amikor kiveszik addig rejtegetve dédelgetett – s az évezredek során egyre inkább intézményesített – inkubátor létállapotából.

A titokbirtokosok szempontjából a nyilvánosság nem más, mint – szűkebb, tágabb – „összeesküvők társasága”, mert a beavatottságtól való megfosztás létezésük alapját erodálja, rosszabb esetben negligálja. (Holott, a modernkori demokráciákban – úgymond, épp a demokrácia védelmében – legitim felhatalmazással is bírnak, s nehezen szálazható szét, hogy meddig terjed működésükben a társadalom szolgálata, s mikor szimplifikálódik az pöre államrezon- vagy kurzus-örzössé.) Ebből következik *a titok titkot szül körforgása*: a titok kiptattanása utáni kármentés – és a legtöbbször neveltségességbe fulladó bűnbakkereső porhintés –, ami a nagy igyekvés óvatlanságában újabb titkok létéről lebbenti fel a fátylat, tovább gerjesztve a permanens versenyfutást a titokvédelem és a titoktalanítás divíziói között.

Gondoljanak csak bele: több idő telt el J. F. Kennedy meggyilkolása óta, mint amennyi neki élni megadatott, ám az USA-ban – amelyet előszeretettel neveznek „a szabadság hazájának” is – máig sem ért véget az állóháború a rejtélyes haláleset interpretálóinak frontjai között. Szó sincs arról, hogy idő múltával a magányos gyilkos felfogást hivatalosító korabeli Warren-jelentés pártolói kerülnének „fövénybe” az összeesküvés-elméletek kavalkádjában tébláboló – s fantáziadús vélelem-lufikat eregető – titokvadászok (immár harmadik generációs) regimentjéhez képest.²

² Ennek legutóbbi magyar összefoglalásaként lásd Hahner Péter: *A nem létező rejtély*. Panem, Budapest, 2013.

Bárki visszaszólhatna persze az Óperencián túlról, hogy söpörjünk csak a magunk portája körül...

Nos, tegyük: témánkhoz legalább földrajzilag és rendszer-kompatibilitás tekintetében közelítve. Kiindulásként autentikus kútfő lehet ehhez a keletnémet Állambiztonsági Minisztérium – közkeletűen a híres-hírhedt Stasi – hírszerző részlegének egykori vezetője, Markus Wolf visszaemlékezése. Nevezett memoárja bevezetőjében arról szól, hogy „a James Bond-féle filmek és könyvek hősei nem mutatnak több hasonlóságot a hírszerző szolgálatok valóságos szereplőivel, mint Walt Disney meseállatkái az erdők, sztyeppék és szavannák állatvilágával. A hírszerző szolgálatok főnökeinek az idegei lényegesen kisebb megerősítésnek vannak kitéve, mint a filmbéli hősöké, s az őáltaluk irányított tevékenység – ideális esetben – teljes csendben és észrevétlenül folyik.”³

Tegyük hozzá, Markus Wolf egyik beosztottja sem gondolta ezt másképpen, mindazonáltal más következtetésre jutott. Werner Stiller hírszerző főhadnagy – saját elmondása szerint – egyszerűen unta a berlini Stasi-központ hétköznapi bürokrata rutinját. Mozgalmasabb fürkész létre, kalandra vágyott. Ezért azután 1979 januárjában – a békés hétköznapok egyik csendes estéjén – átorganizálta magát a túloldalra. Nem ment persze üres kézzel: azoknak az NSZK-ba telepített ügynököknek a listája volt nála, akiknek ő volt a tartótisztje. Bonuszként meg beazonosította a nyugati szakmabéliek számára főnökét – Wolfot –, aki addig a túloldaliak számára csak „az arc nélküli ember” volt.

A vérnyomás élénkítő skandalum után lassan visszaállt a titokszolgák világa a köznapi szürke drill keretei közé. A leleplezetteknek ez a börtöncella hűvösét jelentette – a következő ügynökcsere időpontjáig –, Wolfnak pedig idővel még előrelépést is, hiszen ebben a szakmában az ilyesmi alig kalkulálható „üzemi baleset”. Stiller – mert Európában a rivális BND sem tudta biztonságát garantálni – a CIA-tól kapott csendben új identitást, Peter Fischer névre. Berlini dobantása évtizedfordulóján – ezúttal minden felhajtás nélkül – már az USA-ból érkezett Magyarországra, hogy a befektetési szakértők egyikeként gyámolítsa a honi rendszerátigazítást. S midőn egy saftos csőd hullámverésében új szakmája is kikopott alóla, nyugdíj-kiegészí-

3 Markus Wolf: *Az arc nélküli ember*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1998. 7–8.

tésként itt, a közeli Duna-parton vetette papírra Németországban és nálunk is megjelent memoárját.⁴ Jellegje az is lehetne: hogyan turbósítsuk fel – vérbő és open budget kalandtúrákkal – a titkosszolgálati munka csuka-szürke hétköznapjait.

Az utókorai feltárás – sokadikként jelen tanulmánykötetünk – ugyancsak e fürkész céh(ek) csendes hétköznapjait, névtelenjeit, szolgálati idejük során többnyire arcnélküli mamelukjait kíséri meg nevesíteni, fantomképen túlmenően beazonosítani, egyéni és szervezet-szerű ténykedésüket librettósítani: mondhatnók úgy is, hogy a csendet „megzenésíteni”. (Versus, Simon & Garfunkel: *The Sounds of Silence*.)

A vasfüggönyön inneni „létezett szocializmusok” nem kisebb vehemenciával szervezték a rendszer ún. önvédelmét – a sajátjuként uralt társadalmak többségével szemben – saját államhatáraikon belül, mint az azon túli tágabb világ „imperialista agresszorai” ellenében. Még várat magára, hogy kiszámolhassuk, vagy közelítő pontossággal megbecsüljük (márkában, forintban, rubelben, zlotiban, leiben): az ellenlábás rendszerek hidegháborús versenyében mekkora erőforrás-apasztást jelentett a szocialista országokban az ún. „belső ellenséges erők” felderítésére fordított költség. Nem csupán az erre rendszeresített apparátus, a hozzá rendelt infrastruktúra, logisztika üzemben tartásának – és persze „internacionalista” léptékben való kiépítésének – működtetésének a költsége kérdéses egyelőre, hanem az is, hogy az információkra való rátalálás közepette hány dezinformációs buktatót kell majd – legalábbis megpróbálni – elkerülni az utólagos titoktalanítás során.

Tegyük hozzá gyorsan: Magyarországnak nem voltak messze visszhangzó ügynök- vagy kémbostrányai. Különösen nem a Kádár-korszakban, amikor egyre inkább leszoktak arról, hogy – a rendszer fontosságának és a szolgálatok „éberségének” kényszeres bizonykodásából következően – izzadságszagúan hamis fabulákat kreáljanak, s azt bírósági színjátékként adassák elő, mint korábban Rákosi Mátyás terroruralma idején. Egy ügynök-színész disszidálása, egy botcsinálta

⁴ Werner Stiller: *Der Agent. Mein Leben in drei Geheimdiensten*. Ch. Links Verlag, Berlin, 2010.; Werner Stiller: *Az ügynök*. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2011.

diplomata „átállása”, egy focista kinn maradása vagy éppen az emigráció behálózása érdekében kiszervezett-beszervezett kengyelfutók újrathonosítása valóban alig ért többet annál, mint ahogy azt ténylegesen kezelték: ha egyáltalán, akkor is csak mínuszos hírt fabrikáltak belőlük, hogy a kávéházi – ki, kivel – flörtbörzét időnként zamatosabbá lehessen tenni. Az szinte mellékes – mellékes? – volt, hogy a machiavellista „cél szentesíti az eszközt” ámokfutás közepette hány, az ügyekbe tudtán kívül belekeveredett, vétlen érintett evilági téblábolását sikerült közben élethosszig tartóan félresiklatni. Ezt a kereskedelemben úgy hívják, hogy káló, a cégeknél, meg fatális bár, de kalkulált-kalkulálhatatlan „műveleti veszteség”.

Ha valaki ellenvetné, hogy „no de hát a Belovai-ügy”, akkor fél percbe sem tellene a Hóvirág-Scorpion projekt lényegére utalnom: a Belovai István által kiszivárogtatott Conrad-kémkör machinációinak tényleges kárvallottja a NATO euro-atlanti szárnya volt, s ha már, akkor sokkal inkább szovjet (GRU) kémbalhé, mint magyar, függetlenül attól, hogy a saját legendáriuma szerint ő volt a NATO első vasfüggönyön inneni „idegenlégiósa”. Mit szólna ehhez az – egyébként megszenvedett – önfényező kivagyisághoz a lengyel Ryszard Kukliński ezredes, aki egy évtizeden át valóban tonnaszám talicskázta át a nyugati oldalra a Varsói Szerződés éles felvonulási terveit, atomműtőerővel, diszlokációval és logisztikai részletekkel egyetemben.

A magyar titkok házának tollhegyre kívánczó epizódjai ennél sokkal szolidabbak voltak. De – a honi kortörténet részeként – korántsem érdektelenek. Különösen, ha azt is beszámítjuk, hogy hányan lehettek itt is – „rosszkor voltak rossz helyen” – vétlen kárvallottjai a titkosszolgálati ügyleteknek. Politikailag – úgymond – jelentéktelen balhék tömege is okozhat kiterjedt társadalmi traumát, köz-frusztráltságot. Csak ehhez nincs mérőszonda, szeizmográfhoz hasonló szociális hiszterioográf. Emiatt ez továbbra is a társadalmi hétköznapok nehezen megfejthető titka marad.

Lássuk, mennyi villantható fel ebből a jelen kötetbe rendezett tíz referátummal. Jut is, marad is. Sőt mi több: a Snowden-galiba a történeti gondolkodás számára is késztetést kínál utánajárni: a „szabadság hazájában” mióta íródik felül a félelemmentes lét alkotmányos garanciája az ún. államrezon árnyékában.

Úgy tűnik, hogy a titok és a titoktalanítás jin-jan komplexuma az emberi esendőség civilizációs produktuma, s mint ilyen időtálló és rendszer-független jelenség. Titokmeséken cseperedő unokáim számára akad majd felnőtt korukra is elég megfejtenivaló. Saját valós idejünkben (újra)gyártott toposz éppúgy, mint sok-sok előd generációtól rájuk hagyományozott. Történetileg nézve aligha kell tovább keresnünk a perpetuum mobile-t. Humán-produktumként él velünk azóta, amióta csak társadalommá szerveződünk. S – úgy tűnik – velünk is marad e világ végezetéig. Ám egyelőre ez is csak egy – nem új – víziója mind a titoknak, mind pedig a titoktalanításnak.

Budapest–Vác, 2016. október

Gyarmati György